

25137

Västergötland

Trivess m

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

11/2 1963

Hellman, Göte. 1963.

ULM:s frägel. M. 25 jaktens och
fiskets betydelse för huskällningen.

8 H. 4^e

25137

Jakten och fiskets betydelse för kustskällningen.

Tiveds socken, Västergötland, Uppb. Gök-Hellman, Tived.

Fisken och jakten spelade säkert en mycket stor roll vid bosättningarna i Tiveden. Man vet, att de finiska nybyggarna odlade fisk i flera sjöar. Bebyggelsen påbörjades som regel i närheten av någon sjö. De många lägonas skvallrar om att nybyggarna fällde ut städ i sjöarna, för att fisken skulle bli tätare. Fischen fick på så sätt bra lekplatser.

Fågel och darsar fångades i snaror och gillur. Nybyggerårhundradet i Tiveden, 1600-talet, fanns t. a. b. m. gott om älg, björt och rådjur, som trots stänga jaktlag jagades intensivt. Se domböckerna!

Handel med fiskerfångster och jaktlyte förekom långt in i detta århundrade. Lask- och metade och bytte till sig annan mat för fisken. "Pan" i Yfkullen svarade och sköt fågel, som "Pana-llöja" gick till Åkerlund och sålde.

Jaktens och fjälets betydelse. Tiveds socken, Västergötland.

Många berömda älgjägare sköt älgar, ofta både på förbjuden tid och på förbjuden mark. Då djuret var stukket, skickade skytten bud till någon känd "spekulant", som mot betalning fick ta reda på bytet. Älg- och hjorthudar var för mycket efterfrågade.

Norren var mycket eftertraktad av fiskarna vid Vättern. Det gällde att komma först. Både långrevströk fanns sig. En gubbe gick från Tjöv-Tivra ned till Tiveds kyrka en långfredag. Då fick han höra, att man "skulle ut och tillta efter nors" på kvällen. Han kom över några liter. Det var djup snö. Då han kom tillbaka till hembyn, försökte han dra korgen i ett snöre efter sig mellan snövallarna, för att inte grannarna skulle komma över någon nors.

Viltskinnen såldes ofta på Hindersmässomarknaden i Örebro. "Snar-Jakob" i Skomakerstorp, som levde till för ca 40 år sedan, hade svaror över hela Tiveds socken. Han gick runt

Jaktens och fiskets betydelse. Fiveds socken, Västergötland.
 skogarna efter ett viert system. Då det var
 snö, gick den inte fram till snarorna, om det
 inte var något bytte i dem. Konkurrenterna följde
 nämligen spåren och vittjade snarorna. "Vi såg,
 var gubben hade stannat." Han skickade fjögel och
 kom till stan (Skerövud) med folk, som skulle
 dit."

Rätten att jaga och fiska. Fiske- och jakt-
 förbud var för aldrig populära. "Det vilda och fiskeri
 hade Gud skapat för alla människor." - "Förbjuder
 man fisket, försvinner fisken ur sjön." (Gustav Larsson,
 Länsmant. f. 1853). En gång förbjöds norrut vid Ålg-
 ön i Uddeva. Sedan uppträdde det inte en norra där
 på flera år. Norrut var bra vid Sagens ström.
 Men så utbrak norrarna avundstom, och de ställ-
 de den, så norrut blev förbjudet. Sedan har
 inte norran lekt där.

Troställningen till jaktförbudet på tolgas
 och kronens marker, har varit jävrad så att
 tolgarna en gång i tiden med mer eller mindre

ULMA 25137. G. Hellman. 1963
 VGL. TIVED
 Frgl. M 25

Jaktens och fiskets betydelse. Tiveds socken, Västergötland.
re hederliga medel lade beslag på skogar, som
byar och gårdar räknade som sina. Kunde man
i någon mån ge lika gott igen, så inakt out i
det.

Numera har nog inställningen svängt något.
Jakttiderna respekteras alltmer. Man förtär deras
betydelse. Äganderätten till jakten respekteras mera
av frång. Förståelsen är i sig över sig. "Varför skall
jägare från andra håll - t. o. m. utlandet - ha rätt att
jaga på skogar, som egentligen är våra?"

Tivedsborna fiskade länge i Vättern, t. o. m.
långt nedåt Iljo.

Älgjägarna for med häst och vagn till
trakterna i närheten av Askersund och Lata.
Ibland var gumman med och pusede kisten
- eller skum - medan gubberna jagade. Det före-
kom också, att jägarna rodde över Udden och
jagade älg, fågel o. s. d.

ULMA 25137. G. Hellman. 1963
VGL. TIVED
Frgl. M 25

Jaktens och fiskets betydelse. Tivts rovm, Väckergötlund.

Jakt på närsdjur bedrovs sällan långt från bo-
ningsorten. Men mård har skjutits efter lång-
varig förföljelse långt in i våra dagar.

Jakten efter matnyttiga djur kunde undantags-
vis utsträckas till flera dagar. Riva-Johan i Kläk-
vaktret förvann några dagar i taget. Frågade
någon, var han kallat kus, blev svarat: "På Klovafallet
under en sten." (Johan Andersson, Lennarud f. 1879). Un-
der sådana jaktfärder örmattade man i kal-
kojor eller vid "allbracor" i det fria.

Skinnum såldes vanligen i Askersund eller
Örebro (Hinderemässan).

Många äldre tivtsbor bar också bössa
med sig, vid skogsfärder.

Ålgkittlet kokades vanligen i hemmen. Kött-
rätter och då särskilt av vitt ansågs vara läcker-
heter. De någorlunda "burqas" försökte undna, så att
det fanns sovrl (sögel) under hårdaste arbetsstiderna.
Man strävde inte annars. Anton Andersson i Tivdstorp:
"Eryn och södent är bara en djävla bukfyllda. Fläck (ameri-
kanisk) märk man ka, om man skall chivra."

Fiskets och jaktens betydelse. Tiveds saken, Västergötland. 6.

Ägggravelände har aldrig förekommit i trakten.

Vissa jägare tog till vara det mesta möjliga av fällda djur. Älgkudar blev bra slädfällor o. d. Tidigare förvandleddes såknt råmhada kudor till skinnstycken och tjuvar, varnar inte all förglömma. Älghornen offerades ibland till olika slöjdföremål, skidar o. d. Grävlingekinn blev bra jaktväskor. Fittor blandades med andra ingredienser till skosmjörja. Hartassar användes till "torkare" o. d. Tjäder- och orvvingar blev utmärkta borstar, att sopa med.

Fiskets betydelse. I strandboarna vid Unden och andra sjöar i trakten fiskade såmligen regelbundet. I Unden fiskade man gädda, sik, abborre, löja och lake. Småfiskeri i dyiga småsjöar fick duga, "kubba stoppa in fisken i den ene munnen på den andra ut i den andra." I "moderane" hus till malde man småfisk på kvorn och surättade puddingar, fiskbullar o. d. Fiskeribero ofta: vidjor från fångstplatserna. "Sprötakorger" (flätade av smäspröt) användes ofta. Under mjärdfiskeri i lake fyllde man ofta en av mjärderna med fisk och bar dem den på ryggen.

ULMA 25137. G. Hellman. 1963

VGL. TIVED
Frgl. M 25

Fiskerim och fiskets betydelse. Finska isolen, Västergötland 7.

Fisken förvarades salt eller torkad eller salttorkad
och torkad. Nosen "nöps" ut och torkades i vinolen.
Större fisk skars upp och spjälades samt hängdes
på slugväggen till torkning. Den kallades torrfisk.
Fisken blöttes upp och aurättades. Rökning av
fisk har förekommit, sedan rökning inplantats i
Udden på 1890-talet. Ål har rökats tidigare.
Under nödar kunde fisk och fiskben bakas in i
bröd. Andra rätter var "lakasoppa", norspann-
kaka m. fl.

Fisken stektes i pannor. Lill stektes ibland
på glöden. Inmålet aurättades endast under
tegevis. Den torkade nosen var ej särskilt omtyckt
av tjänstfolket. Det snogs vara tuktum på måttet
att utvara den rätten för ofta. "I Tanne du äter
du bara vinapokake i torkader nos."

En finnkäring fick tal i alla stugor vid Udden.
De trollade hon bort leem ut sjön. Den som kan
bitte tre björkskal, som ligger under en sten norr
om Skaqa kapell, kan kan skaffa laven till-
baka i sjön. (En variant talas om treem. Torde vara en
förvickling av nomen.)

ULMA 25137. G. Hellman. 1963

VGL. TIVED
Frgl. M 25

Jakten och fiskets betydelse. Tiverts socken, Västergötland.

Sillen har spelat en mycket betydande roll i tivertsbornas kosthåll. I hömning fanns mera undantagsvis att få tag på i skingliggande handelscentra. Under "sillåren" på 1800-talet kom hela vagnslaster med sill till Finnsjösjö station. Vid ett tillfälle "annonserades" ankomsten av ett sådant lag av en "kurir", som en söndag kommit till Tiverts kyrka. Kubarna för dem och satte för godsallottningen, och så bar det iväg till stationen.

Sillåren fick många yngre - av rälhet eller fattigdom - duga som "dogy". F. o. s. men doggade prästis i lek, och åt den sedan. "Di ville intsköpa min sill, di hade lake. Sillolake förtis!" var en sillkondlers högjudda kommentar, då det inte blev någon affär. Han åkte med Johannes i förs, som överit till Finnsjösjö med skol.

Ålskinn användes till rummer. "Lutfiskskinn" (gräuf) användes som sklarskinn i kaffe. Numera hör man aldrig tala om sklarskinn.

Man aldrig hört tala om användning av fiskdelar för medicinskt bruk.